

УДК: 340.1:351.74

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2020-70-1-219-225>

Приходько Андрій Андрійович,
кандидат юридичних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3282-6136>

Кравцова Маргарита Олександрівна,
аспірантка
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3704-5774>

ДЕФОРМАЦІЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ Й ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

У роботі охарактеризовано особливості та специфіку професійної правосвідомості працівника правоохоронних органів. Проаналізовано сутність поняття деформації правосвідомості та її види. Визначені такі основні форми деформації правосвідомості, як правовий інфантилізм, правовий ідеалізм, правовий дилетантизм. Досліджено причини виникнення деформації правосвідомості працівників Національної поліції. Розглянуто стадії процесу деформації правосвідомості працівника правоохоронних органів, а також напрямки її профілактики.

Ключові слова: правосвідомість; норма; деформація; дефекти правосвідомості.

Постановка проблеми. У наукових джерелах професійну правосвідомість розглядають як різновид правової свідомості, що представляє собою поняття, ідеї, уявлення, переконання, стереотипи, традиції, які складаються в середовищі певної професійної діяльності. Цей різновид правосвідомості відіграє найбільш суттєву роль у реалізації юридичних норм у житті суспільства. При цьому професійній свідомості працівників поліції властиві певні деформації, що зумовлює високу актуальність проведення профілактики та подолання проявів деформації у працівників Національної поліції України.

Аналіз останніх досліджень. Питання деформації правосвідомості працівників правоохоронних органів досліджувалися в працях Е. Айроян, С. Безносова, Н. Вітрук, З. Кісіль, Л. Колодкіна, В. Коломієць, І. Медведєва, В. Павленіна, Ю. Стригуненко, М. Соколова, О. Скакун, А. Жукова, П. Макушева, М. Вопленко, В. Грошева, Ю. Калиновського, І. Хоржевської, Ю. Ведернікова, А. Куруч та ін.

Методи дослідження: історико-правовий; порівняльний; метод інтерпретації; логічно-структурний; метод порівняльного правознавства; формально-догматичний (у процесі аналізу зовнішніх форм права); метод тлумачення права; системно-структурний.

Формування мети статті. Метою статті є визначення основних причин виникнення деформації правосвідомості працівників Національної поліції та з'ясування можливих шляхів її подолання.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння причин деформації правової свідомості працівників Національної поліції слід розглянути дефініцію «правосвідомість».

Правосвідомість – це структурно складне явище, яке включає знання права, правову психологію, правову ідеологію, оцінки та поведінковий елемент (установки) [9, с. 95].

Правосвідомість проявляється як знання або незнання конкретної норми права, а також як ступінь визнання авторитету закону та державної влади певним індивідом, його схильність до солідарності із чинними правовими заборонами. Професійна правосвідомість – це правосвідомість, яка характерна для юристів-практиків, тому вона формується з теоретичних знань у галузі права та практики їхнього застосування. М. Соколов дає таке визначення професійної правосвідомості: «це різновид правосвідомості, що виражається у вигляді системи правових поглядів, почуттів, ціннісних орієнтацій та інших структурних утворень правової свідомості спільності людей, які професійно займаються юридичною діяльністю, що потребує спеціальної освітньої і практичної підготовки» [9, с. 20].

Розглянемо характерні особливості професійної правосвідомості працівників правоохоронних органів. Професор О. Скакун визначає «професійну правосвідомість співробітників органів внутрішніх справ» як таку, на яку «своєрідний відбиток» накладає «специфіка виконуваних завдань, прав і обов’язків» [10, с. 476]. В. Мухін визначає професійну правосвідомість як «...спосіб пізнання правової дійсності й активного впливу на неї...» [8, с. 14]. Варто виокремити види професійної правосвідомості співробітників органів внутрішніх справ. Наприклад, А. Жуков вирізняє «професійну правосвідомість співробітників кримінального розшуку» [4], а П. Макушев дає визначення «професійної правосвідомості дільничного інспектора міліції» [7]. Виокремлення видів професійної правосвідомості співробітників органів внутрішніх справ відбувається із врахуванням специфіки виконуваних службових обов’язків та професійних стереотипів в оцінках правової діяльності. М. Воппенко зазначає відмінності професійної правосвідомості залежно від особливостей сформованих правових установок у представників типових юридичних професій [2, с. 22]. В. Темченко вирізняє правосвідомість співробітника ОВС як спеціальну професійну правосвідомість [13].

Правосвідомість працівників Національної поліції має свою специфіку, яка зумовлена професійними завданнями, правами та обов’язками. Ефективність та якість виконання працівниками Національної поліції своєї роботи створюють імідж галузевої підсистеми державного управління, а тому впливають на суспільну правосвідомість у країні. Це означає, що рівень професійної правосвідомості співробітників Національної поліції безпосередньо впливає на правомірну поведінку та рівень гарантій особистої безпеки населення країни.

Розглянемо особливості професійної правосвідомості співробітника Національної поліції (рис. 1).

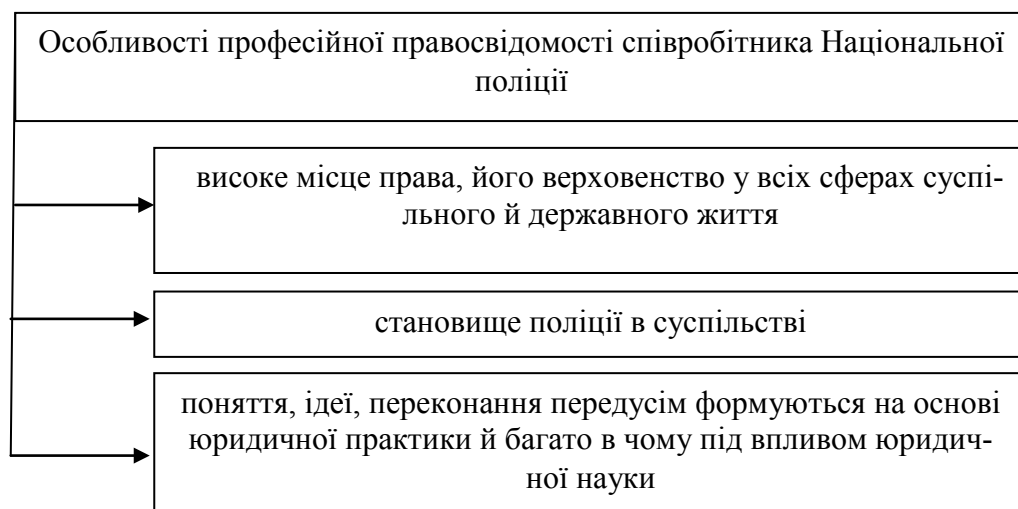

Рис. 1. Особливості професійної правосвідомості співробітника Національної поліції

Правосвідомість можна також розділити на нормальну та деформовану. У правознавстві використовують такі поняття, як «деформація» та «дефекти правосвідомості». Проведений аналіз показав, що серед деформацій правосвідомості виділяють переважно «правовий нігілізм» та «професійне вигорання».

Дослідженню особливостей діяльності працівників поліції присвячені праці В. Васильєва, С. Бочарова, Р. Ратіонова, О. Землянської та ін. Науковці наголошують, що значний вплив на розвинення деформацій правосвідомості працівників поліції мають особливості їхньої роботи: ненормований робочий день, постійні стресові ситуації, фізичне та психічне перевантаження, екстремальні ситуації, наявність повноважень тощо. О. Стрельник у своїх дослідженнях виділяє передусім такий фактор, як наявність стресових ситуацій, які завжди присутні в діяльності працівників поліції. Ю. Александров зазначає таку особливість діяльності працівника поліції, як взаємодія «людина – людина» під час виконання службових обов'язків [1].

На думку І. Хоржевської, «професійними деформаціями є зміни сформованої структури діяльності та особи, що негативно позначаються на продуктивності праці та взаємодії з іншими учасниками цього процесу» [14, с. 313].

Багато уваги в роботах вітчизняних та закордонних науковців було присвячено вивченню проблеми деформації правосвідомості. Дослідження показали, що під деформацією правосвідомості розуміють перекручування правосвідомості [Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 203]; викривлення уявлень про цінність правосвідомості [Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 44]; дефекти, правосвідомості антисоціальної спрямованості [13, с. 270]; функціональні порушення у структурі свідомості соціуму [3, с. 140–141]; викривлення форми та змісту правових настанов, навичок та звичок на інституційному та неінституційному рівнях [5, с. 218–219].

В. Грошев трактує «дефекти правосвідомості» як функціональні порушення у структурі свідомості соціуму у вузькому значенні та як будь-яке відхилення від ідей науково-теоретичної свідомості, що містяться в законодавстві, правовій теорії та масовій свідомості в широкому значенні [3, с. 140–141].

Ю. Калиновський визначає деформації правосвідомості як такі, що «являють собою викривлення форми та змісту правових настанов, навичок та звичок на інституційному та не інституційному рівнях, що відображається перш за все у діяльності та дискурсивних практиках суб'єктів правовідносин, а також у засобах вирішення конфліктних ситуацій, стереотипізованих серед широких верств населення» [5, с. 218–219].

Причинами деформації правосвідомості Ю. Александров вважає специфіку найближчого оточення та стереотипи, які властиві спеціалізації діяльності [1].

Розглянемо процес деформації правосвідомості на рис. 2

Рис. 2. Етапи (стадії) процесу деформації правосвідомості

Перша стадія пов'язана з інформаційно-пізнавальним рівнем правової установки. Деформації, які можливі на цій стадії, зумовлені когнітивним дисонансом, а саме втратою зв'язку між інформацією різної давності та присвоєнням їй різного ступеня важливості.

На другій стадії, що відповідає оціночному рівню правової установки, індивідуум намагається позбутися неприємного почуття від дисонансу шляхом осмислення отриманої інформації та впорядкування її.

Та третій стадії деформації правосвідомості, яка пов'язана з регулятивним рівнем правової установки, індивідуум співвідносить елементи неузгодженості, які виникли через когнітивний дисонанс, структурує їх та розміщує в системі власних уявлень як правильне, логічне. Проте якщо в процесі деформації суб'єкт не в змозі адекватно порівняти виниклі суперечності, то може прийняти нові цінності, які не будуть відповідати правовим. Саме на цій стадії може відбутися деформація правосвідомості.

Деформація правової свідомості – складне й багатогранне явище, що має низку різноманітних проявів, як-от: зовнішній, внутрішній, до закону, права, правової моралі. А тому боротьба з ними вимагає:

- зусиль усього соціуму й держави;
- підтримки з боку законодавчих, виконавчих і судових органів;
- цілеспрямованої виховної роботи та правової освіти;
- якісного розвитку правової науки;
- поліпшення соціальних та економічних умов життя як окремого громадянина, так і суспільства загалом.

Роботу із профілактики та усунення професійної деформації працівників Національної поліції доцільно проводити за відповідними напрямками (рис. 3).

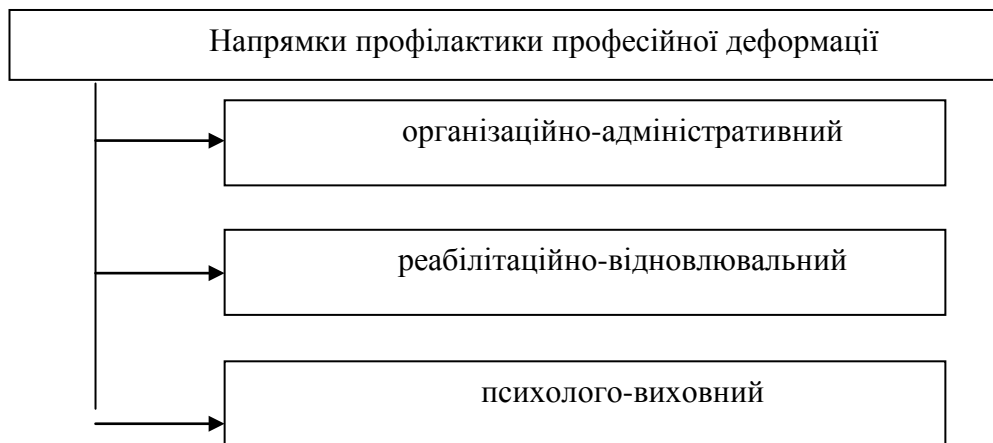

Рис. 3. Напрямки профілактики професійної деформації працівників Національної поліції

Кожен із напрямків передбачає вирішення цілої низки завдань. Організаційно-адміністративні заходи повинні бути спрямовані на вирішення таких завдань: закріплення наставника за новоприбулим працівником; адаптації співробітника; комплектування груп для виконання службових завдань з урахуванням їхніх психологічних особливостей; тимчасового полегшення режиму роботи; надання короткотермінової (до 10 діб) відпустки; надання чергової відпустки по частинах; періодичних замін і переведення за згодою співробітника в межах однієї служби та в інші служби; створення умов для службового росту; своєчасного вирішення житлово-побутових питань.

Реабілітаційно-відновлювальні заходи спрямовані на: а) санаторно-курортне лікування та активний відпочинок із частковою чи повною зміною соціального оточення; б) уживання стимулюючих, відновлювальних препаратів у поєднанні з оздоровчими процедурами; в) регулярні заняття бойовою, тактико-спеціальною підготовкою, спортом; г) збільшення позитивних вражень від спілкування.

Психолого-виховні заходи спрямовані на: а) проведення сеансів регуляції та саморегуляції загального психічного стану, поведінки; б) регулярні заняття із професійно-психологічної підготовки, пропаганду психологічних знань; в) упровадження індивідуальних комплексів відновлення емоційної рівноваги.

Висновки. Отже, ми дійшли висновку, що деформація правосвідомості – це негативне соціальне явище, для якого властиві такі зміни його стану, які неправильно відображають реальну громадську й особисту правову дійсність і виражають негативне ставлення до чинної системи права, законності й правопорядку загалом.

Уникнути формування деяких ознак професійної деформації вдається людям з добре розвиненою рефлексією, умінням об'єктивно оцінювати себе, свою особистість і свої вчинки, усвідомлювати справжні причини внутрішньоособистісних змін, які прагнуть до саморозвитку та підвищення компетентності не тільки в професійній, а й в інших сферах. До того ж величезне значення мають широкий кругозір співробітника, інтереси, що не належать до професійного середовища, наявність хобі та вміння знайти час для заняття ним, спілкування з людьми іншої професійної сфери діяльності, можливо, навіть через соціальні мережі, грамотно організований відпочинок. Тому актуальним є оволодіння співробітниками прийомами й методами психологічної саморегуляції, які дозволять подолати деструктивний вплив несприятливих життєвих обставин і сформувати психологічну стійкість до стресогенного впливу професійної діяльності.

Акцентуємо, що невирішеними залишаються проблеми розробки ефективних практичних методів та методик, направлених на подолання деформації правосвідомості працівників Національної поліції.

Список використаних джерел

1. Александров Ю. В. Професійна деформація співробітників органів внутрішніх справ і шляхи її корекції : дис. ... канд. психол. н. / Нац. ун-т внутр. справ. Харків : УВС, 2004.
2. Ведерников Ю. А., Грекул В. С. Теорія держави та права : навч. посібник. Київ : Центр навч. л-ри, 2005. 224 с.
3. Вопленко Н. Н. Правосознание следователя и юридическая практика. *Формирование профессиональных качеств следователя*. Волгоград, 1985. С. 20–33.
4. Грошев А. В. Функции правосознания в механизме уголовно-правового регулирования : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08, Екатеринбург, 1997. 366 с.
5. Жуков Е. А. Профессиональное правосознание сотрудников уголовного розыска : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Ростов-на-Дону, 1997. 178 с.
6. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність : монографія. Харків : Право, 2008. 288 с.
7. Каткова Т. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. у визначеннях і таблицях. Харків : Право, 2014. 96 с.
8. Макушев П. В. Професійна правосвідомість і правова культура дільничного інспектора міліції (шляхи формування і удосконалювання) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2004. 237 с.
9. Мухін В. В. Професійна правосвідомість: поняття, особливості, функції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2007. 23 с.
10. Петров А. В. Теория государства и права : учеб. пособие. Челябинск, 2002. 116 с.

11. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 4-те вид., допов. і перероб. Київ : Алєрта, 2013. 524 с.
12. Соколов Н. Я. Правосознание юристов: понятие, сущность и содержание. *Советское государство и право*. 1983. № 10. С. 18–25.
13. Темченко В. І. Формування професійної правосвідомості співробітників міліції (проблеми теорії і практики) : монографія. Київ : Авангард, 2001. 188 с.
14. Теория государства и права : учебник для юридических вузов; под ред. А. Б. Венгерова. 6-е изд-е. Москва : Омега-Л, 2009. 608 с.
15. Хоржевська І. М., Царапора В. В. Особливості професійної деформації особистості військових та міліціонерів / збірник наукових праць. *Психологічні науки*. 2013. № 10. С. 312–316.

References

1. Aleksandrov, Yu. V. (2004). Profesiina deformatsiia spivrobitnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav i shliakhy yii korektsii [Professional deformation of employees of internal Affairs agencies and ways of its correction]: dys. ... kand. psykhol. n. Nats. un-t vnutr. sprav. Kh. : UVS. [in Ukrainian].
2. Vediernikov, Yu. A. (2005). Teoriia derzhavy ta prava [Theory of state and law] : navch. posib. Yu. A. Vediernikov, V. S. Hrekul. K. : Tsentr navch. L-ry. [in Ukrainian].
3. Voplenko, N. N. (1985). Pravosoznanie sledovatelya i yuridicheskaya praktika. Formirovanie professional'nyh kachestv sledovatelya. [Investigator's legal awareness and legal practice. Formation of professional qualities of an investigator]. Volgograd, S. 20–33. [in Russian].
4. Groshev, A. V. (1997). Funkcii pravosoznaniya v mekhanizme ugolovno-pravovogo regulirovaniya : avtoref. dis. ... d-ra yurid. nauk : 12.00.08, [The functions of legal awareness in the mechanism of criminal law regulation]. Ekaterinburg, 366 s. [in Russian].
5. ZHukov, E. A. (1997). Professional'noe pravosoznanie sotrudnikov ugonogo rozyska [Professional Legal Awareness of Corner Investigation Officers]: dnss. ... kand. yurnd. nauk : 12.00.01. Rostov na Dony, 178 s. [in Russian].
6. Kalynovskyi, Yu. Yu. (2008). Pravosvidomist ukrainskoho suspilstva: geneza ta suchasnist [Lawfulness of Ukrainian suspension: Genesis and Social Security] : monohrafiia. Kharkiv : Pravo, 288 s. [in Ukrainian].
7. Katkova, T. H. (2014). Teoriia derzhavy i prava [Theory of state and law] : navch. posib. u vyznachenniakh i tablytsiakh. T. H. Katkova. Kh. : Pravo, 96 s. [in Ukrainian].
8. Makushev, P. V. (2004). Profesiina pravosvidomist i pravova kultura dilnychnoho inspektora militsii (shliakhy formuvannia y udoskonaliuvannia) [Professional law and culture of the legal inspector of the milieu (form hats and uniform)] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01. K., 237 s. [in Ukrainian].
9. Mukhin, V. V. (2007). Profesiina pravosvidomist [Professional sense of justice]: poniattia, osoblyvosti, funktsii: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01. Kh., 23 s. [in Ukrainian].
10. Petrov, A. V. (2002). Teoriya gosudarstva i prava : ucheb. posobie. [Theory of state and law : textbook. allowance]. CHelyabinsk, 116 s. [in Russian].
11. Skakun, O. F. (2013). Teoriia prava i derzhavy : pidruchnyk. 4-te vyd., dopov. i pererob. [Theory of Law and State : A Textbook]. K. : Alerta, 524 s. [in Ukrainian].
12. Sokolov, N. YA. (1983). Pravosoznanie yuristov: ponyatie, sushchnost' i sodержanie. *Sovetskoe gosudarstvo i pravo* [Legal consciousness of lawyers: concept, essence and content. *Soviet state and law*]. № 10. S. 18–25. [in Russian] .
13. Temchenko, V. I. (2001). Formuvannia profesiinoi pravosvidomosti spivrobitnykiv militsii (problemy teorii i praktyky) [the Forming of professional legal consciousness of police officers (theory and practice)] : monohrafiia. K. Avanhard, 188 s. [in Ukrainian].
14. Teoriya gosudarstva i prava : Uchebnik dlya yuridicheskikh vuzov
1. [Theory of State and Law : A Textbook for Law Universities]. pod red. A. B. Vengerova. 6-e izd-e. Moskva : Omega-L, 2009. 608 s. [in Russian].
2. Khorzhevskaya, I. M., Tsarapora, V. V. (2013). Osoblyvosti profesiinoi deformatsii osobystosti viiskovyz ta militsioneriv [Features of professional deformation of the personality of viscous and police]. Zbirnyk naukovykh prats. *Psykhologichni nauky*. № 10. S. 312–316. [in Ukrainian].

Prykhodko Andriy,

PhD in Law

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3282-6136>

Kravtsova Margaryta,

postgraduate student

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3704-5774>

DEFORMATION OF LEGAL AWARENESS OF THE NATIONAL POLICE OFFICERS: CAUSES OF OCCURRENCE AND WAYS TO OVERCOME

The paper notes that the National Police employees' legal awareness has its own specifics that are conditioned by those employees' professional tasks, rights and duties. The efficiency and the quality of the performance by the National Police employees of their work create the image of this sectoral subsystem of public administration, and therefore make an impact on the legal awareness in the country. That is why the National Police employees' legal awareness level directly influences the law-compliant behaviour and the level of guarantees of personal security of the country's population. Also, the paper notes that the distortion of the legal awareness is a negative social phenomenon, which is characterized by the changes in the state of the legal awareness that contribute to the incorrect reflection of the real public and personal legal reality and express a negative attitude to the current system of law, legality and public order as a whole. There are the following fundamental forms of the distortion of the legal awareness: legal infantilism – this is the mildest form of the distortion of the legal awareness that manifests itself in the poorly shaped, insufficient formation of the legal knowledge and the legal mindset; legal idealism – this is an unjustified and unfounded exaggeration of the possibilities of the law; legal dilettantism – this is negligent treatment of the law and frivolous attitude to the legal values; legal nihilism – this is a variety of the distortion of the legal awareness that manifests itself in the presence in the entities of that nihilism of neglectful, negative or indifferent attitude to the law and the legal reality provided that the entity in question does not bear malicious intent. The causes of the distortion of the legal awareness in the National Police employees have been investigated. The stages of a law enforcement employee's legal awareness distortion process have been considered.

The chief measures for preventing professional distortion of the National Police employees have been examined, viz.: organizational and administrative, rehabilitation and restorative, as well as psychological and educational ones. The distortion of the legal awareness is a complex and multifaceted phenomenon that has a number of various manifestations: external, internal, law-related, rights-related, legal morality related ones, so combating those manifestations therefore requires the following:

efforts by the whole society and the State;

support from legislative, executive and judicial bodies;

purpose-oriented educational work and legal education;

qualitative development of the legal science;

improving the social and economic conditions of life for both the individual citizen and the society as a whole.

Key words: legal awareness; legal norm; distortion; defects of legal awareness.

Надійшла до редколегії 24.01.2020